

ULDERIKO DONADINI

Ulderiko Donadini bio je čovjek neobična imena i čudne sudbine. Rođen je 1894. u Plaškom. Njegovo formalno obrazovanje zastalo je na apsoluturi studija biologije i kemije. Godina 1914. bila je prijelomna u njegovu životu. Te godine počinje rat koga je austrijska državna elita katastrofalno pogrešno procijenila, očekujući brzu kaznenu ekspediciju protiv Srbije čiji su eksponenti organizirali umorstvo austrijskog prijestolonasljednika u Sarajevu. Naravno, greške velikih uvijek plaćaju mali. Na području cijele dvojne monarhije proglašen je pučki ustanak. Donadini je pozvan u vojsku. No, on odlučuje izigrati sudbinu. I dok njegovi vršnjaci 1914. odlaze popuniti svoje mjesto u koloni smrti, Donadini hini ludilo, završava u duševnoj bolnici i 1915. biva otpušten iz vojske. Povijesno i privatno ispreplelo se u njegovoj biografiji do kaotična suglasja, pa tako Donadini, proglašen duševno bolesnim izdaje 1915. *Lude priče*. Godina 1914. bila je luda godina i samo su oni kojima je pošlo za rukom ostati pri svijesti nagovijestili da se na čovječanstvo spušta mrak u kom će proboraviti čitava jedna generacija. Te je godine Donadini hinio poremećenost, ali će mu se uskoro sudbina osvetiti. Strastveni čitatelj Dostojevskoga, Hoffmanna, Poea, Gogolja, Strindberga, Baudelairea, u studenom 1921. aziliran je duševnoj bolnici u Stenjevcu. Počevši 1914. kao simulant, njegov umobolni put završava 10. svibnja 1923. kada je u ludnici samome sebi prerezao grkljan. Roman *Kroz šibe*, kao i većina njegovih djela, autobiografske je naravi. Martin Semić i sam je simulant. Mada se čini da ga je 1914. tek okrnula, bez te sudbonosne godine život njegova auktora izgledao bi drukčije, a Semićeva literarna postojanja jamačno ne bi ni bilo.

«Ulderiko Donadini bio je još jedan ukleti, kratkovječni književnik u karnalnom odnosu s avangardizmom.»¹ Ova rečenica iz recentne književne povjesnice tek je zrnice iz knjige koja ima ambiciju sekundarnu literarnost podići do primarnog književnog iskaza. Desanktisovski legitimno, doduše, ali u našem slučaju ona tek svjedoči o naporu da se revalorizira jedna nepročitana književnost u kojoj opus Ulderika Donadinija danas ima tek dokumentarnu vrijednost. Dolaze, naime, generacije kojima školski sustav uglavnom, nisu li imali kakva entuzijasta zanesenjaka za nastavnika književnosti, sustavno ogađivao i na kraju prilično uspješno ogadio hrvatsku književnost. Sustav nesvjestan ili naprosto oglušujući se kakva je opaka konkurenci-

¹ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti / Od Bašćanske ploče do danas*. Golden marketing, Zagreb 2003., 309.

ja internet i dostupnost nezahtjevno pisanih, ali privlačnih uspješnica klincima koji već u osnovnoj školi solidno svladaju engleski jezik. Da apsurd bude zaokružen, to je ujedno sustav ugođen tako da djeci na početku srednje škole neprohodnom šumom starih tekstova definitivno ogadi domaću književnost pa suvremeni hrvatski pisci, u višim razredima i prije nego ih uzmu u ruke, u očima djece apriorno bivaju nepopravljivi autsajderi. Književnici kao Donadini, izuzmemo li prstima jedne ruke izbrojive ambiciozne čitatelje izvan književne i književnokritičke struke, stoga su osuđeni na recepcijski zaborav.

Nije uputno na temelju jednoga djela procjenjivati čitav opus, ali roman *Kroz šibe* ogledalo je ambicije koja u ishodu sigurno ne spada u lektiru privlačnu spomenutim, sada već brojnim generacijama naviklim na nezahtjevno čituckanje, generacijama koje ne znaju i ne vjeruju da suvremena hrvatska književnost ima itekako zanimljivih, čitkih, napetih, pitkih auktora. Doduše, Donadini je imao pretpostavki postati takav pisac. Zašto i nije postao, dva su načina da se odgovori. Jedan je književna analiza, drugi svojevrsna pozitivistička potraga za auktorom koja ne razlikuje, stručno govoreći, implicitnog, pragmatičnog i povijesnog pisca, to jest djelo i privatnu osobu književnikovu. Ovim drugim načinom uputio se već navedeni povjesničar. I ne samo on. Obično se kaže da su piščeve mračne teme s jedne strane plod lektire, a s druge da je literarne opsesije, nastale kao plod iščitavanja navlastito Dostojevskog, potom i Nietzschea i znanstvenih studija Lombrosovih, pretočio u agendu privatnog života.

Iz već navedene povjesnice u tom je smislu indikativan iskaz: „Vrlo slabih živaca, Donadini je s razlogom bio naklon modi anarhističkog individualizma. Zdušno je proučavao tamu genijalnog uma i njegova ludila, zanimalo su ga bizarnosti i fantastika.“² Naime, i Proust je bio vrlo slabih živaca pa nije završio u modi anarhističkog individualizma, a nisu ga osobito zanimalo ni bizarnost ni fantastika. No, bez obzira na osobne motive stvaratelja, o kojima nerijetko nemamo ni približno pouzdanu i provjerljivu predodžbu, mi književni opus ili pojedino djelo imamo proučavati isključivo iz perspektive njega sama, a ne kao dokument za biografiju ili uzorak za patološku analizu.³ Druga je stvar popularizacija književnosti. Naime, ako slične publicističke eskapade mogu makar mrvicu jednu zaboravljenu, umrtnjenu, neiščitanu književnost približiti suvremenom čitatelju, onda moramo biti spremni alimentirati čak i ovakve izlete u književnohistoriografske naracije pozitivističke provenijencije. Ujedno, mora se naglasiti da ovdje i nije problem u stilskom izboru, nego u interpretativnoj metodologiji. Treba se naime sjetiti, briljantnih Frangešovih opisa književnosti i njena konteksta, ali i činjenice da je ovaj sjajan pisac i historio-

² Ibid.

³ Ponekad požalim da, s razloga koje se dadu objasniti u paradigmi Kuhnove koncepcije strukture znanstvenih revolucija, nikada u književnom znanstvu nije zaživjela Barthesova poststrukturalistička „smrt auktora“. Da jest, mogli bismo umjesto o znanstvu govoriti o književnoj znanosti.

graf stilističkom metodom nadograđenom uvidima u povijesni i životopisni kontekst ipak nadilazio zamke pozitivizma.⁴

Zanimljivo, pozitivističkom uvidu najbliži je Frangeš kada govori o Donadiniju.⁵ Naime, kao da je teško krucijalne nedorečenosti ovoga pisca apsolvirati uobičajenim književnoanalitičkim metodama. On sam birao je efektne teme, ali ih nije uvijek znao dobro umjetnički transponirati. Stoga Frangeš i zaokružuje svoj uvid zanimljivo, biografskom, ali ne i konzekventno pozitivističkom opaskom da su svi „Donadinijevi junaci (u romanima *Vijavice*, 1917, i *Kroz šibe*, 1921, u dramama, *Bezdan*, 1919, i *Igračke oluje*, 1921) ljudi poremećeni, egzaltirani, nenormalni, kako je sam doslovno rekao u noveli *Dunja*, ‘u sferama dijaboličara kao što su E. T. A. Hoffmann, Barbey D’Aureville, Poe i Baudelaire’. Više junak neke zamišljene Kamovljeve novele negoli njegov nastavljac, Donadini je u obranu svoje literature mogao svakog časa upozoriti da on to ne eksperimentira, kao Kamov; nego da se to njemu odista događa.“⁶ Nakon ovog iskaza logičan je psihološki iznimno zanimljiv Frangešov zaključak o samoubojstvu Donadinijevu kao posljedici nemoći da se umjetnički transponira pritisak sotonističkih vizija i neizdržljivost života.

Motivacija u romanu *Kroz šibe* mogla bi se tumačiti upravo navedenom paradigmom. Kao i u drugim svojim proznim djelima, Donadini je i ovdje inzistirao na individualnoj psihologiji,⁷ dajući implicitnu kritiku društva, s jedne, i analizu propadanja hipersenzibilnih pojedinaca u malograđanskoj sredini, s druge strane. Doduše, ambicijom analiza, konstrukcija njegovih junaka zaustavila se uglavnom na preciznom prikazu nekoliko sudbina. Središnji lik romana Martin Semić nadahnut je autobiografski, noseći mnogo osobina samoga Donadinija, prije svega njegovu opsjednutost Dostojevskim, koji je „vodio Semića na svakom koraku. Dostojevski je za njega bio nepogrješiv, kako se dakle mogao prevariti u svom proricanju o ulozi Rusije, koju će ona jednom igrati među europskim narodima. Dostojevskog je stavljao i nad Krista. To je bio za Semića najgrozniji udarac u cijelom ratu i prvi put je tada posumnjao u pobjedu Entente. O! Zar će do vijeka ostati te mračne kasarne! Ti gnjusni šarlatani! Bolnice sa ranjenicima, bolničarke sa lažnim milosrdem! Zar nikada neće nestati svih tih laži?!“⁸ Međutim, nije isključivo Dostojevski sudbinski egzekutor Semićeva psihizma. Kao pozadina zbivanja, realni kontekst radnje, u romanu se, već od početka javlja i potom provlači Prvi svjetski rat: „Rat je kao vihor razorio njegovu dušu. Prevalio je u njoj sve oltare. Pusto je u njoj kao u razorenoj crkvi. Stakla na prozorima razlupana su.“⁹

⁴ V. o Frangešu: Perina Meić, *Čitanje povijesti književnosti (metodološki modeli književnopovijesnih istraživanja u hrvatskoj znanosti o književnosti)*, Alfa, Mostar 2010., 150-162.

⁵ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb - Ljubljana 1987., 302-303.

⁶ I. Frangeš, op. cit., 302.

⁷ S. P. Novak, ibid.

⁸ Ulderiko Donadini, *Sabrana djela / knjiga prva*. Dora Krupićeva, Zagreb 2002., 150.

⁹ Op. cit., 141.

Sam roman i nije tako jednostavno, jednocrtno konstruiran, kako se obično prigovaralo pripovjednim postupcima Donadinijevim, cijeneći ih se konvencionalnim i tradicionalnima, budući da se početna situacija uskoro retardira čitavim nizom reminiscencija o stanjima i događajima koji su joj prethodili. Od formalno ekstradijetegetičkog pripovjedača, postupkom vremenskog sažetka te anakroničkim instrumentom analepse saznajemo ukratko činjeničnu objektivnost protkanu raznim oblicima komentara: o tjeskobi junakovoj u skućenoj društvenoj i obiteljskoj sredini, a potom o idealiziranoj ljubavi pa činjenicu da gospođica u koju se zaljubio nikada neće postati njegova draga i da do trenutka u kom se vraćamo nultoj točki preklapanja naracije priče i naracije u priči junak živi lišen emocionalno erotske komponente. Ovdje smo suočeni sa zanimljivim narativnim zahvatom, svojevršnom pseudoprolepsom: u vremenu obrade nagovještava se buduće događanje vremena priče. Kratak povratak eksternoj analepsi povod je rezu kojim pripovjedač naglašava drasticizam povijesnog događanja: „Onda je jednog dana buknuo europski rat.“¹⁰ Slijedi potom niz fragmentiranih radnji i komentara koji opisuju besmisao vojničkoga drila. Snagom manji od Krleže ili Matoša, Donadini ovdje ipak uspijeva u kratkim crtama efektno prizvati atmosferu zlokobne godine koju ne spominje eksplicitno. Godine koja je izmijenila sudbine milijuna i zauvijek pokopala stari svijet. Junak romana, stranac u ratnoj mašineriji 1914., otpušten iz vojske zbog simuliranoga živčanog rastrojstva, biva i po drugi put unovačen te opet sustavno slabi svoje tijelo dok ne završi u bolnici. Sada je rat već poodmakao i jedan vojnik raznesene utrobe, nakon mjeseci provedenih u čami i dosadi vojne bolnice te straha glavnog junaka da ne ostane u vojsci, ranjenik kao metonimija besmislena stradavanja masa, osvješčuje Semića. Od hipersenzibilnog pojedinca, simulanta s jedinom željom da se izvuče iz opasnosti bojišta, on postaje društveno osviješteni pripadnik zajednice: „Tada se u njegovoj duši javio prosvjed proti onima, što muče ove ljude, pretvaraju ih u brojeve i zarobljuju im dušu i tijelo.“¹¹

Netom navedeni zaokret u junakovoj duši dokumentira, kao postupak zanimljiv, ali u konačnici neuspjao, Donadinijev pokušaj spajanja psihologije i politike. Ostvaruje ga komentar kako je Semićeva duša rastrzana između ljubavi i mržnje. Sveznajući pripovjedač komentar nadopunjuje razjašnjenjem: „Srbe, koje su onda progonile austrijske oblasti, smatrao je svojim prijateljima. Štovao je Hrvate, koji su se zanašali idejom narodnog jedinstva. Sve je to bilo upereno protiv Austrije. – Imalo je tajanstven i revolucionaran karakter.“¹² Ovaj pasus ujedno je dodatna potvrda autobiografizma – Donadini je bio istaknuti jugofil i, očekivano, austrofob. Naredna epizoda također je autobiografska: Semić tiska list *Mač*, a znamo da je Donadini od 1916. do 1918. tiskao, uređivao i uglavnom svojim priložima ispunio 14 brojeva avangardnog

¹⁰ Op. cit., 142.

¹¹ Op. cit., 147.

¹² Op. cit., 149.

časopisa *Kokot*. Njegov Semić, kao i sam pisac, ispunja svoj časopis polemičkim tekstovima, uperenima protiv svega onoga čemu se polemički suprotstavljao sam Donadini. Opis sadržaja lista koji slijedi ima, osim zadnje rečenice, diskurzivno konstatacije, osobine pripovijedanog monologa: „U njemu se oborio na novinarska piskarala, na podlace što sjede u raznim redakcijama i ruše razne veličine. Najjače navalio je na ondašnja književna djela, koja nisu stajala ni u kakvoj vezi sa vremenom, u kom se živjelo. Ta djela mogla su biti napisana i na Marsu. Plitka, površna, psihološka čavrljanja, jeka stranih književnosti, djela učinjena iz športa i dosade s nakanom da se svide, a pisana zbog lične ambicije. Tri četvrtine naše književnosti proglasi ološom. Većinu ondašnjih priznatih slikara nazva običnim packalima. Steče tako preko noći mnoštvo neprijatelja.“¹³

Navedeni pasus donekle potvrđuje ali i opovrgava Nemecovu prosudbu da je Donadini kao romanopisac ostvario jedinstvo suprotnosti povezujući realističko pripovijedanje s ekspresionističkim stilom.¹⁴ Sadržaj i likovi – preosjetljivi pojedinci, neurastenici, psihotičari, psihopati i sociopati, jesu psihološki i bihevioralni portreti kakve je preferirao ekspresionizam. Ne vidim, međutim, nikakvu načelnu razliku između stila i pripovijedanja, budući da je pripovijedanje izraz, a izraz stil. Ako je Nemeć mislio na konstrukciju, na kompoziciju romana, ni tu se ne bih složio s nekom ekspresionističkom apartnošću. Mada je i u ovom romanu konstrukcijskim anakronizmima (analepse i jednom „prolepsom“) osvjetlio svoje likove na živahan način, ni tu nije bio inovator.

Najzanimljiviji i najuspjeliji aspekt ovog romana ipak su karakteri¹⁵. U okvirima prastare raspre o odnosu zapleta i karaktera, nama je u analizi romana sam auctor svojom fokusiranošću na likove pomogao da u chatmanovskom smislu njegove karaktere promatramo kao navlastito autonomna bića, a ne tek puke funkcije zapleta. Treba naglasiti da njihovu autonomnost ne možemo oprimjeriti dovršenošću individualiziranih karaktera, nego da oni funkcioniraju samostalno u mjeri u kojoj ne ovise o priči, već je priča ta koja proizlazi iz skupova njihovih svojstava i pripadajućih reakcija. U prvom planu je Martin Semić, hipersenzibilni intelektualac, karakter kritičan spram svoje okoline do mjere sukoba ovih dvaju egzistenata kao drugoga oblika konkretne priče. Prvi, događaji, ovdje kao da se pojavljuju formalno, tek da bi ispunili kob junaka romana. Problem egzistenata karaktera u Donadinijevu djelu jest njihova pretjerana tipičnost. Dakle, Martinova bolesna preosjetljivost, njegovi sukobi sa širom društvenom i obiteljskom okolinom, njegov ljubavni nesporazum, još uvijek su isuviše tipičan oris hipersenzibilnog pojedinca, a da bismo mogli govoriti o neponovljivome ljudskom profilu. Karlo Žgalin je tipičan karijerist, nemoralan, beskičmenjak, „čovjek za sva

¹³ Ibid.

¹⁴ Krešimir Nemeć, *Povijest hrvatskog romana / od 1900. do 1945. godine*, Znanje, Zagreb 1998., 94.

¹⁵ *Karakter* je ovdje isključivo *terminus technicus* u službi uvida u naratološki postupak.

vremena i sve politike“. Eva Petrovićeva, pak, tipična koristoljubiva urbana dama, dobro pogođena kao funkcija izmaštane fatalne zaljubljenosti Martinove. Otac Petar Semić gotovo je psihijatrijska dokumentacija progresije psihopatskog ponašanja i sociopsihološkoga propadanja. Sestra, Ana Semić, još jedna tragičarka ove priče, odjek je Sonje Marmeladove. Mati Martinova metonimija je žrtve, također bliska kršćanskim patnicama Dostojevskoga. San u kome otac prikazuje razbludne slike majke gotovo je freudovski tipična slika potisnutoga edipalnoga kompleksa.

Osim tipiziranja, ali i mjestimično zanimljivih, no nikada dorađenih, realiziranih produblivanja likova, Donadini je dotakao niz aktualnih intelektualnih prijepora svoga doba i sredine. Temeljna je onaj fokusiran na dvojbe glavnoga lika i njegovu nesposobnost da ih razriješi. Nakon što je prebolio „svoje materijalističke doživljaje“, Martin Semić obraća se kršćanskome nenasilju, patnji, mirotvorstvu, bespogovornom primanju udaraca, a rješenje za svoje krize nalazi u jedinoj knjizi koju nosi uza se – *Novom Zavjetu*. Kršćanska ljubav umjesto klasnih prijepora i sukoba, obrat je posve sukladan Donadinijevoj opsesiji vjerskom mistikom Dostojevskoga, ali i signal da preuzimanje idejnih i pripovjednih obrazaca velikoga pisca ne jamči književnu kvalitetu razine iste kao što je njegov uzor. Ovaj detalj izvrsno ilustrira slabosti Donadinijeva postupka. Ne zbog teme, nego zbog postupka. Naime, pripovijedanim monologom imao je priliku dočarati dramatične prijepore duše sukladne lomovima koje proživljava glavni junak. Doduše, pripovijedani monolog zastupljen je u ovoj naraciji, ali nedovoljno uvjerljivo, više kao naznaka, minimalno uistinu dosegnuvši napetost nužnu temi.

Ovaj izdvojeni narativni postupak možemo poopćiti na sve stvarateljske razine romana. Budući da je pripovijedanje baza romana, u njoj nam je pronalaziti glavne kvalitete ili slabosti ove forme i njenih konkretnih realizacija. U Donadinijevu romanu, osim ekspresionizma, možemo naslutiti čitav niz drugih kompleksa i tematskih područja. On je na svoj način anticipirao i egzistencijalističku problematiku. U stanovitoj mjeri to je i psihološki roman. On ujedno osvjetljava i neka bitna idejna kretanja svoga doba. Povijesni roman je utoliko što posreduje razdoblje koje počinje drugim svjetskim ratom, a završava otrežnjenjem u novostvorenoj rojalističkoj krpariji u kojoj Donadini, očima svoga junaka Semića prepoznaje iluziju. Sve navedeno upućuje na temeljni problem djela. To je raskorak između namjere i ostvarenja. Na razini stila, Donadini je htio postići intenzitet, ilustrirati neurastenični psihizam i poremećene socijalne odnose. Međutim, njegova rečenica je suha, izvjestiteljska, rijetko dorasla predočenoj situaciji. Ona je čak u nesrazmjeru i s relativno ambiciozno razrađenom fabulom. Fabula ipak ne uspijeva iznenaditi uvjerljivim obratom, jer izopačenost nije ishod naravnog, nevidljivog pripovijedanja, odnosno, budući da je svako umjetničko pripovijedanje u biti artifično, pripovjedač nas ne uspijeva dovoljno uvjeriti u svoj zahvat u kome su isuviše vidljivi povijesni auctor, njegove ideje, njegova lektira. Karaktere smo u tom smislu već apsolvirali. Konačno, roman *Kroz šibe* zbog svega navedenoga možemo nazvati romanom raskoraka.